

tesebbé. De munkáját egyébként is a nagy körültekintés és pontosság jellemzi. A kötetet román és német nyelvű összefoglalás zárja le. A Kritérion Kiadó az értekezés megjelentetésével jó szolgálatot tett a nyelvjáráskutatásnak és az egész nyelvtudománynak.

JAKAB LÁSZLÓ

MEZŐ ANDRÁS—NÉMETH PÉTER: **Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára**
(Nyíregyháza, 1972, 160 l.)

Ennek a szerény kiállítású könyvnek, amely magyar nyelvészeti szakírdalmunkban ritkaságszámba megy, második oldalán ezt olvashatjuk: „Kiadja a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya”. Talán nem lesz ízléstelen, ha nem siklunk át szó nélkül ezen a kolofonrészleten. Mióta a megyei tanácsok önálló kiadási jogot kaptak, országszerte számos kiadvány jelenik meg részben vagy egészben az ő költségükön. Nincs adatunk arról, hogy ezek a kiadványok a különböző szaktudományokat tekintve milyen értékű és színvonalú nyersanyagot vagy kutatási eredményt tesznek közzé. Feltehető, hogy egy részük nem tarthat, vagy nem is tart igényt rá, hogy a megye határain túl is figyelmet keltsen: csak a helyi érdeklődésre számít. Más részük azonban kétségtelenül nagyobb jelentőségű: nemcsak a benne foglalt tudományos anyag értéke, a feldolgozás színvonala tekintetében, hanem — mint ez a kötet is — a példamutatás vonatkozásában is.

A megyei, városi, községi kiadványok elsősorban a helytörténeti kutatások anyagát vagy eredményeit publikálva tehetnek hasznos szolgálatot a tudománynak. Örvendetes, hogy ezek kapcsán gyakran nyelvészeti: személynévi, földrajzi névi gyűjtések és feldolgozások is születnek (ez utóbbiakra vö. VÉHG JÓZSEF áttekintését: MNyj. XVIII, 95—102).

Az olyan hatalmas méretű gyűjtés, mint az 1964-ben közreadott „Zala megye földrajzi nevei” — bármennyire előnyös is a kezelés, felhasználás szempontjából — nehezen követhető példa: költségei meghaladják egy-egy művelődésügyi osztály ilyen célokra fordítható költségvetési kereteit. Úgy látszik, a névgyűjtemények célszerű kiadási formái a járascnkénti összesítések lehetnek. Ezen az úton indult el Szabolcs-Szatmár megye is, amikor 1967-ben éppen Mező András tollából megjelentette a baktalórántházi járás földrajzi neveit. Ezt azonban a jelek szerint nem tekinti egyetlen helytörténeti kutatási formának. Erre mutat egyebek közt az a kismonográfia, amely Nyírbogdány történetéről a község fennállásának 750. évfordulójára megjelent (CSERMELY TIBOR —MEZŐ ANDRÁS—NÉMETH PÉTER: Nyírbogdány. Tanulmányok a község tör-

ténetéből. Nyírbogdány. 1969, 104 l.), és ezt bizonyítja az alább ismertető munka is.

A megyei történeti-etimológiai helységnévtár kiadásával a Művelődésügyi Osztály — a szerzők bevezetéséből kitetszőleg — elsősorban oktatási célokat kívánt szolgálni: kiegészítésül szánta ezt a már korábban megjelentetett megyei történelmi olvasókönyvhöz (CSERMELY TIBOR és HÁRSFALVI PÉTER szerk.: Szabolcs-Szatmár megyei történelmi olvasókönyv. Nyíregyháza, 1970). De az oktatás direkt formáin túl „Segíteni akarunk — írják a szerzők — a szépen serkenő helytörténetírásnak, hogy a helyi kutatók a történet- és nyelvtudomány feltárta biztos alapon kezdhessék a munkát. Az a tapasztalatunk ugyanis, hogy kellő színvonalú és energiájú irányítás mellett akár általános vagy középiskolai szakkörök is végezhetnek magas színvonalú helytörténeti anyagfeltárást a települések újabb kori történetének megírásához, a régi korokra vonatkozóan azonban a legjobb esetben tanácstalanok. Azért a legjobb esetben, mert így a kérdést kikerülve ők legalább nem terjesztik a kontárok támasztotta történeti és nyelvi képtelenségeket, azokét, akik megtévesztik az egyszerű olvasót, mert tudományos mezbe öltöztetik dilettantizmusukat.”

Nem fölösleges ez a figyelmeztetés és nem ok nélkül való az a félelem, hogy a divattá váló helytörténeti buzgólkodás kellő kritika és hozzáértés nélkül összekeveri a szaktudomány eredményeit vagy óvatos hipotéziseit az adatoktól elszakadó vagy azok közt önkényesen válogató, előre elképzelt célok szerint csoportosító dilettantizmus sokszor színes, romantikus képeivel, vagy esetleg a népi szájhagyomány mondáival, meséivel.

Mint a kötet bevezető tanulmányából kiderül, a szerzők a helységnév fogalmát igyekeztek a lehető legtágabban értelmezni: a dolgozatban minden település szerepel, amely a megye területén az Árpád-kortól napjainkig felbukkan, akár megmaradt községi önállóságuk, akár elpusztultak vagy beolvadtak más településbe. Felvették azokat a birtokneveket is, amelyek valamely Árpád-kori oklevélben szerepeltek, ha bebizonyosodik, hogy lakóik voltak, vagy ma lakott (esetleg külterületi) helyek. Sőt, számon tartják a *-telke* utótagú neveket is, bár ezekről nem lehet mindig eldönteni, vajon lakott települést jelöltek-e vagy csak birtokot, megművelt területet. Ebből következik a kötetben a mai 234 helység önálló szócikkében további hasonló számú kipusztult helység tárgyalása és még ennyi névváltozat magyarázatának kísérlete. (A kötet végén található névmutató, amely a belterületek, falurészek külön neveit is számon tartja, ezernél több névváltozatot tartalmaz: 141—51).

A szerzők tüzetes adatgyűjtése az Árpád-korra terjed ki, valamivel túlélve annak határát azáltal, hogy GYÖRFFY GYÖRGY példáját követve (Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Bp., 1963) figyelembe veszik még az 1330-as évek pápai tizedjegyzékeit is. (Természetesen felvették azokat a településeket is, amelyeknek csak később bukkan elő a nevük.) Kétségtelen, hogy erre az eljárásra a terjedelem korlátai rákényszerítették a szerzőket. Mint-

hogy azonban sok helységnévre e korból meglehetősen kevés okleveles adat található, megnehezül a településnevek nyelvi formájának felderítése, változásainak nyomon kísérése. Pedig az olvasók, helytörténeti önkéntes kutatók a régi írásváltozatok elolvasásában, a nevek hangzásának változásában is sok bizonytalansággal küszködnek.

A kötet bevezető tanulmánya foglalkozik még a mai megyehatárok közti Árpád-kori megyékkel: Borsova, Szabolcs és Szatmár korai történetével; számba veszi a legfontosabb nemzetségeket, amelyek ezen a vidéken birtokosok voltak; táblázatba foglalva bemutatja a pápai tizedjegyzékek adóösszegeit, amelyekből a települések nagyságára vonhatunk le következtetéseket. A névanyag áttekintő elemzéséből megtudjuk, hogy a X—XIII. századra jellemző helynévadásra, a puszta személynévek helységnévi felhasználására az anyagban 175 példa akad; a XII—XIII. századi alapításra valló, *-i* képzős nevekre 23; templomok védőszentjeitől vett falunév 9; a másodlagos *-háza*, illetőleg a *-falva* utótagú név ritka, igen nagy viszont a *-telek*, *-teleke* utótaggal alakult községnevek száma (56). Hasonlóan sok helységnév keletkezett a tájra vonatkozó közsőzből vagy korábbi dűlőnévből is (43).

Az igen hasznos bevezető tanulmány utolsó része a terület községneveinek változtatásával foglalkozik: a hivatalos névadás egységesítése jegyében végrehajtott írásmódosításokról, illetőleg a községösszevonások stb. következtében alkotott új nevekről ad számot.

A bevezetést a rövidítések listái és a hangjelölésben használt jelek értéktáblája követi (17—25), ezután kerül sor a helységnevek tárgyalására betűrendben. A szócikkek felépítése a következő. Középre zárt címben szerepel a szócikk sorszáma, a település mai hivatalos neve az 1967. évi Helységnévtár szerint; a járás jelzése, terület és lélekszám. A szócikkek szövegében először az okleveles adatok találhatóak időrendben, betűhív átírásban. Ezeket kommentálja egy leíró rész az oklevelekben említett személyekről, ügyekről, a személyek nemzetségi hovatartozásáról, a név felbukkanásának körülményeiről stb. Mindez a történeti rész Németh Péter munkája. Jól elkülönítve következik utána az, amit a szerzőpáros nyelvész tagja, Mező András a helységnév eredetéről mond. Ha a mai község határában más régi település is előfordul, azt külön tárgyalják, megint elválasztva a történeti leírás és a nyelvészeti névmagyarázat egységeit. A mai *Kállósemjén* szócikkében például még további hét településről szerzünk tudomást, amelyek oklevelesen bizonyíthatók, és a község határába beolvadtak (*Bánk*, *Billye*, *Fülöpaljaszőlős*, *Kozmatelek*, *Miklóstelek*, *Mohostó*, *Szentmihály*).

A szócikkeknek mind történeti, mind nyelvészeti részeire jellemző a biztos adatkezelés, pontos idézés, szigorú tényszerűség, objektív kritika, határozott állásfoglalás. A szakirodalom gazdag idézése tudatos célja a szerzőknek: ezzel kívánják segítséget nyújtani a kevésbé iskolázott helytörténeti kutatóknak, olyan fonalat, amelyen elindulva a már felderített ismeretanyagot egészé-

ben összegyűjthetik. Ezekre a kezdő kutatókra, amatőr helytörténészekre gondolva talán jó lett volna a szócikkeket kissé oldottabban, részletesebben fogalmazni. Ebben azonban bizonyára a terjedelem korlátai is gátolták a szerzőket.

Nem lehet itt célunk az egyes települések történetével vagy nevének alakulásával kapcsolatos megjegyzések elősorolása, hiszen ahhoz legalább a szerzőkével azonos vagy azt meghaladó apparátus felhasználására lenne szükség. Vitatható névmagyarázatot bizonyára találhatnánk, de hiszen maguk a szerzők is sokszor rámutatnak vagylagos lehetőségekre. Az ilyen eseteket csak a történeti adattár további bővítése alapján lehet majd megnyugtatóan eldönteni. Azt kell inkább örömmel látnunk, hogy az eddigi szakirodalom alapos ismeretében legtöbbször elfogadható származtatást találunk azokban az esetekben is, amelyekkel a kutatók eddig nem foglalkoztak. Kétségtelen, hogy ezekkel az új névmagyarázatokkal nemcsak a helytörténet kutatói nyertek, hanem az egész magyar névtudomány is.

A helységnevek szócikkei után a már említett részletes névmutató következik, utána pedig — mintegy a bevezető tanulmány kiegészítéseképpen — térképvázlatokat kapunk. Közülük az első „A Nyírség és környéke települései a X—XI. században” címet viseli, elkülönítve a várakat, a szolgálonépekre utaló helységneveket, törzsnévi, fejedelemskori személynévre, tisztségnévre visszavezethető helyneveket és a szláv eredetű névanyagot. A térképhez kapcsolódó névlistából megtudjuk, hogy a fenti csoportokba a terület 112 helységneve tartozik (154—5). A következő térkép és névlista a mai megye területének pusztá személynévből keletkezett településneveit mutatja be: ezek száma 195. A térkép itt is különválasztja a magyar, szláv, illetőleg nyugati (görög, német stb.) személynévből keletkezett helyneveket (156—8).

A harmadik térkép az egykori megyehatárokat jelzi a mai megye keretei között: elkülönítve a régi Borsova, Szatmár és Szabolcs megye területeit (159). A kötet végén, külön mellékletként beragasztva még egy nagyobb — sajnos cím nélkül maradt — megyetérképet találunk, amely az Árpád-kori helységeket összegezve mutatja be, akkori nevüket és névváltozataikat feltüntetve, és jelezve a kihalt, hozzátétőlegesen lokalizálható helységeket is.

Mező András és Németh Péter vállalkozásának jelentőségét nehéz túlértékelnünk. Tudvalevő, hogy a magyar helynévkutatás századunkban igen nagy eredményeket ért el. Ezek betetőzése lehetett volna egy az egész ország névanyagát felölelő országos helynévi etimológiai szótár. Sajnos, ez mind máig nem valósult meg. A GOMBOCZ—MELICH etimológiai szótára felvett ugyan tulajdonneveket is, de torzóban maradt vállalkozásuk kései folytatói már lemondtak a tulajdonnév-anyag etimológiájának tárgyalásáról. Némely — háború előtti — történeti monográfia próbálkozott csupán a tárgyat érintő személy- és helynévanyag származását is felderíteni nyelvészek bevonásával, mint például MAKSAI FERENC a középkori Szatmár megyéről szóló művében.

■ Az utóbbi évtizedekben újraéledő helynévkutatásunk figyelmének centru-

mában a dűlőnevek mentésének, kodifikálásának munkálatai állnak, vagy ha névfejtést művelünk, többnyire az ország mai politikai határain belül található nevekkal foglalkozunk. Így a szomszédos államok területén élő vagy korbánban élt magyar helység- és dűlőnévanyag igen kevés figyelemben részesül. Félő, hogy ezek megváltoztatásával, a régi nevek feledésbe merülésével a magyar névtudomány elveszíti azt a lehetőséget, hogy a helynévadás tipológiáját az egész magyarlakta területre elvégezhesse.

A hazai műkedvelő helytörténeti kutatás is több segítséget igényelne. A névtani kérdések iránti érdeklődés felkeltésében nagy jelentőségű volt KÁLMÁN BÉLA könyvsiker számba menő munkája, *A nevek világa*, amely immár harmadik kiadásban jelent meg. Egy-egy szűkebb tájegység helytörténeti kutatásához a legjobb segítség a megyei összesítés, mint az ILA BÁLINT—KOVACSICS JÓZSEF-féle Veszprém megyei helytörténeti lexikon vagy a fent tárgyalt szabolcs-szatmári etimológiai helységnévtár.

Szabolcs-Szatmár megye illetékesei elismerést érdemelnek e kiadvány napvilágra segítéseért. Bizonyítéka ez a kötet annak is, hogy a megye és Nyíregyháza város vezetői gyümölcsöző együttműködést tudtak kialakítani a Bessenyei Tanárképző Főiskolával, amelynek tehetséges fiatal oktatói nem zárkoznak el szűkebb hazájuk tudományos kutatásának feladata elől.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

A „Советское финно-угроведение” magyar tárgyú tanulmányai

A tapasztalat azt mutatja, hogy a magyar nyelvészek közül igen kevesen forgatják az SzFU (Szovjet Finnugrisztika) egyes számait, pedig az észti tudománycs akadémiá kiadásában Tallinnban megjelenő folyóiratnak 1972-ben már a nyolcadik évfolyamát vehettük kézbe. Közel egy időben indult az Études finno-ougriennes-nel, amelynek első évfolyamát a Magyar Nyelvőr (LXXXIX, 400—1) és a Nyelvtudományi Közlemények (LXVIII, 461—2) is bemutatta. Az SzFU indulását azonban egyik sem jelezte, s nem ismertették a Magyar Nyelv finnugrisztikai folyóiratszemléi sem.

Nem szükséges hangsúlyozni, hogy a Szovjetunióban folyó finnugrisztikai — sokszor éppen a magyar nyelvre irányuló — kutatások ismerete és felhasználása milyen fontos lehet a magyar nyelvtudomány, például a nyelvtörténet vagy a nyelvjáráskutatás számára. A következőkben nem említjük az egyes finnugor népek nyelvvel foglalkozó tanulmányokat, nem térünk ki az egyes nyelvek nyelvjárásaival foglalkozó tanulmányok eredményeire, módszertani tanulságaira sem (például PERTTI VIRTARANTA: Die Dialekte des Karelistischen VIII, 7—27; MARI MUST: Az észti tájszótár munkálatairól III, 209—18 stb.),